

EL-ESMÂÜ'L- HÜSNÂ'NIN İHSÂ'İ VE EL-MUKÛT İSMİNİN DÜŞÜNDÜRDÜKLERİ

Dr. Metin YURDAGÜR

Konuya araştırmamızın başlığını teşkil eden kelimelerin anlamlarını vererek girmek istiyoruz. Bilindiği gibi, «esmâ» lafzı Arapça'da «isim» (1) kelimesinin çoğuludur. «Hüsnâ» sözcüğü ise, «en güzel» manasını ifade eden bir ism-i tafdüldir. Bu iki kelimenin birleşmesinden meydana gelen «el-Esmâü'l-Hüsnâ» terkihi ise, «en güzel isimler» anlamını taşımaktadır.

Yüce Kitabımız Kur'an-ı Kerim'in çeşitli ayetlerinde (2) : «en güzel isimler (el-Esmâü'l-Hüsnâ) Allah'a mahsustur» buyurulmaktadır. Kur'an'ın bu kullanım tarzı ile, el-Esmâü'l-Hüsnâ terkihi özelleştirilmiş olmaktadır. Böyle bir tahsisin varlığı sebebiyle bu terkip : «Cenâb-ı Hakk'a aid, nasslarda mezkûr, yani tevkîfî olan isimleri» ifade eden bir ilmî istilâh olarak kullanılmaktadır (3).

Başlığımızda yer alan diğer bir kelime «İhsâ» dır. Bu kelimeye lügatler ilk plânda, «saymak» anlamını vermektedir (4).

Cenâb-ı Hakk'ın Esmâ-i Hüsnâ'sından olan el-Mukût isminin anlamı üzerinde ileride detaylı bir şekilde duracağımızdan, onun manasına temastan şimdilik sarf-ı nazar ediyoruz.

A) Esmâ-i Hüsnâ'nın İhsâ'ı Nedir ? İhsâ Nasıl Olmalıdır ?

Başlığımızın kelimeleri etrafındaki bu kısa açıklamalardan sonra esas konumuza girebiliriz. el-Esmâü'l-Hüsnâ ile ilgili ayetler-

- (1) el-Müberred, Sa'leb ve İbnu'l-Enbârî gibi dilciler, etimolojik bir tarzda ismi tarif etmişlerdir. Bu kelimenin kızgın bir demirle damgalamak ve işaret etmek kökünden geldiğini söyleyerek onun : Bir şeye tatbik olunan ve o şey kendisi ile tanınan bir işaret anlamına geldiğini bildiren tarife katıyoruz. Bkz. : J. Weis, İslâm. Ans. İsim Mad. C.V/II, s. 1077.
- (2) Örnek olarak şu ayetlere bkz. : el-A'râf, 180; el-İsrâ, 110; Ta-Hâ, 8; el-Haşr, 24.
- (3) Bu konuda tafsilâtli açıklamalar için bkz. : Metin Yurdagür, Allah'ın Sıfatları, s. 50 vd, İst. 1984.
- (4) İbn Manzûr, Lisânu'l-Arab, XIV, 184, Beyrut, 1968; Cevherî, es-Sihah, VI, VI, 2315, Mısır, 1956; ez-Zebîdî, Tâcu'l-Arûs, X, 91, Mısır, 1306.

den birinde : «En güzel isimler Allah'ındır, o halde, O'na bu isimlerle duâ edin O'nun isimleri konusunda eğrilige (ilhâd) sapanları bırakın !... Onlar yaptıklarının cezâsını göreceklerdir» (5) buyrulmaktadır. Bu ayette geçen ve «eğrilige sapanlar» şeklinde tercüme olunan «yulhidûn» lafzı, genellikle, Allah'a isim ve vasıf verme hususunda kayıtsız, lâubâlî ve disiplinsiz davrananların fiilleri olarak anlaşılmıştır. Lügatte, kasıddan meyil, istikametten udûl manalarına gelen «ilhâd» ı, istilâhî manada «Allah'ın kendisini isimlendirmedigi, hakkında ne Kur'an, ne de Sünnette (nasslarda) vârid olmamış olan bir isimle adlandırılması» olarak anlıyan görüşe (7) iştirak ediyoruz.

Allah Teâlâ'nın güzel isimleri ile ilgili meşhur bir hadis-i şerifte de : «Allah'ın doksandokuz isminin bulunduğu bildirilmekte, bu güzel isimlerin İhsâ'ı istenmekte, İhsâ'yı yapanlara da Cennet va'dedilmektedir» (8).

el-Esmâ'ül-Hüsna ile ilgili olarak meâllerini nakle çalıştığımız ayet-i kerime ve hadis-i şerif bize gösteriyor ki, mü'minler bir yandan Esmâ-i Hüsna hususunda eğrilige sapmamak, nasslarda mevcut en güzel isimlerle Allah'ı anmak, O'na yakarmak görevi, diğer yandan da bu güzel isimleri İhsâ etmek gibi karşılığı Cennet olan bir fiili ifâ etme vazifesi ile karşı karşıyadır.

Biz bu çalışmamızda, «İhsâ» yı, ona lügatlerin verdiği ilk anlam olan «saymak» şeklinde anlayarak, bu güzel isimlerin ifade ettiği derin manalar üzerinde hiç tefekkür etmeden yapılan eksik, kuru ve keyfiyetten yoksun İhsâ uygulamalarının yanlışlıklarına işaret etmeğe çalışacak, Esmâ-i Hüsna'dan el-Mukît ismi üzerinde bir İhsâ örneği sunmağa çalışacağız. Kanaatimizce İhsâ kelimesine «saymak» şeklinde verilecek kuru bir anlam, bahse konu olan yukarıdaki hadisin, ruhuna ve amacına uygun bir biçimde anlaşılıp, değerlendirilmesini önlemekte, mü'minleri, «Allah hakkında bilmediğini söylemek» (9) tehlikesi ile karşı karşıya bırakmaktadır.

(5) el-A'râf, 180.

(6) İbn Manzûr, a.g.e., III, 388. Kezâ bkz. : Râzî, Mefâtihu'l-Gayb, XV, 71, Tahran, ofset; Kurtubî, el-Câmi li ahkâmi'l-Kur'an, VIII, 328, Beyrut, ts.

(7) Râzî, a.g.e., XV, 71; Merhûm Hasan Basrî Çantay Meâlî'nde ulemânın bu konudaki görüşlerini uzun bir dipnot halinde inceler. Bkz. : Çantay, Meâl-i Kerim I, 247, vd.

(8) Bu hadis için bkz. : Buhârî, Sahih, Şurût, 18, Tevhîd 12; Müslim, Sahih, Zikr, 5-6.

(9) el-Bakara, 80.

Rasulullah (S.A.V.)'in el-Esmâü'l-Hüsnâ terkibi ile ihsâ lafızlarını kullanarak mü'minlere yapacakları ihsâ fiilinin karşılığında Cennet va'dettiği hadisi, ihsâ işinin nasıl yapılması gerektiği sorusunu cevaplamamızı, diğer bir ifade ile bu fiilin keyfiyetini araştırmamızı gerekli kılmaktadır. Bunun için bu meşhur hadis ve eş anlamları rivayetleri üzerinde biraz durmak istiyoruz :

Bu konuda söyleyeceğimiz ilk şey, el-Esmâü'l-Hüsnâ'nın doksandokuz olduğunu bildirip, bunları ayrı ayrı sıralayan, isimleri teker teker sayan rivâyetlerin (10) bir kısım ulemâ tarafından müdrec olarak değerlendirildiği hususudur. Âlimlerimizin yapmış oldukları bu tesbit, üzerinde önemle durulması gereken bir noktadır. Görüşlerine bizim de katıldığımız bazı âlimler, bu rivâyetler hakkındaki böyle bir değerlendirme ve kanaatin, Esmâ-i Hüsnâ'nın doksandokuz olduğunu bildiren meşhur rivâyetlerin, bu isimleri teker teker sıralamadan halî bulunuşundan kaynaklandığını belirtmektedirler (11). Nitekim, İmam Buhârî (v. 256/870) ve İmam Müslim (v. 261/875) Sahihlerinde, bu hadis-i şerifin sadece baş tarafını zikretmişlerdir, rivâyetlerinde doksandokuz ismin tafsîl ve sıralanmasına yer vermemişlerdir (12).

Bize göre, Allah'ın isimleri ile ilgili bu sayım sıralamasının Buhârî ve Müslim gibi iki büyük hadis imamının Sahihinde yer almış olması, hadiste geçen ihsâ tabirinin hangi anlama geldiğinin araştırılmasının önemini artırmaktadır.

İsimlerin sıralanışı ile ilgili rivâyetleri müdrec olarak kabul eden ve etmeyen bütün ulemânın ittifâkına göre : «el-Esmâü'l-Hüsnâ» adı ile anılan Allah'a aid güzel isimler, doksandokuza münha-

- (10) Bu rivâyetler için bkz. : Tirmizî, Sünen, Daavet, 83; Hâkim Nisâburî el-Müstedrek, I, 16-17. Sıralamayı muhtevî bir başka rivâyetin İbn Hibbân (v. 354/965) tarafından da yapıldığı bilinmektedir.
- (11) Hadisin müdrec olarak değerlendirilişi konusunda bkz. : İbn Hacer, Fethu'l-Bâri, XIII, 472, İbn Kesîr, Tefsîr, II, 268-269, Beyrut, 1969; Aynî, Umde, VI, 466-67.
- (12) Her iki imâmın rivâyeti de : «Men ahsânâ dehâle'l-Cenne» şeklinde son bulmaktadır. Bkz. : Buhârî, Şurût, 18; Tevhîd, 12; Müslim, Zikr, 5-6 İmam Beyhakî (v. 458/1066), Buhârî ve Müslim'in rivâyetlerinde isimlerin teker teker sıralanmasının bulunmayışını, isimlerin sıralanışı ile ilgili rivâyetin iki ayrı tarihten gelmesine ve bunlar arasında farklılıklar bulunuşuna bağlamaktadır. Bkz. : İbn Hacer, Fethu'l-Bâri, XIII, 472. İmam Tirmizî de (v. 279/892) rivâyetini müteakip «bu hadis gariptir» açıklamasını yapar. Bkz. : Tirmizî, Daavat, 83.

sır değildir (13). Zirâ, ehl-i sünnet ulemâsına göre; Allah'ın ayrıntılarını bilemeyeceğimiz pek çok sıfatı olabilir (14). O'nun isimleri hakkında da aynı şeyi söyleyebiliriz. Nitekim bir hadislerinde Rasul-i ekrem efendimiz (S.A.V.) :

«Allahım ! Sana aid olan, onlarla kendini adlandırdığın her isimle Sen'den dilerim. Sen, o isimleri ya kitabında bildirmiş, yahut mahlûkatından birine öğretmiş veyahutta yüce katında bulunan gayb ilminde sadece Zât'ına tahsis etmişsindir» (15) buyurmuşlardır.

Kendisini, «İçinizde Allah'ı en iyi bilen ve O'ndan en çok korkanınız benim !» (16) diyerek tavsif eden Peygamberimizin, yukarıda nakledilen ifadeleri de göstermektedir ki, bahse konu olan meşhûr ihşâ hadisinde mezkûr «doksandokuz» rakamı «hasr» ifade etmemektedir. Hadis-i şerifteki bu rakamın ulemâmız tarafından : «İhsâ'ı en meşhûr olan olan isimler» veya «cennet'e girmeğe yeterli isimler» tarzında değerlendirilişi (17) de bu görüşümüzü te'yd etmektedir.

Konumuza başlarken, lügatlerin «ihşâ» kelimesine ilk karşılık olarak «sayma» ve «sayım» manalarını verdiğini belirtmiştik. Ancak buraya kadar bu kelimenin geçmiş olduğu hadis üzerinde yapmış olduğumuz kısa tetkikten de anlıyoruz ki, ihşâ lafzından sadece, sayma ve sayım manalarını anlamak pek doğru gözükmemektedir. Zira izaha çalışıldığı veçhile tetkikimize konu olan hadisin, Buhârî ve Müslim rivayetlerinin dışındaki diğer varyantlarında yer alan Esmâ-i Hüsnâ'nın sıralanması ile ilgili olan kısmın, merfu' addolunması mümkün değildir. Öyle sanıyoruz ki, Rasullulah (S.A.V.), Esmâ-i Hüsnâ konusunda böyle bir sayı verip, bunları ihşâ'ını emretmek, ancak bu isimleri teker teker saymamak suretiyle müslümanları araştırmaya teşvik etmiş olmalıdır. Teşvik edilen şey, Kur'ân-ı Kerim'in iyice tetkik edilerek okunmasıdır. O halde, hadiste geçen ihşâ, sayıların ard arda getirilişi gibi basit bir sayımı ifade etmemekte, cennet'e tâlip olanlara birtakım keyfiyetli

(13) Beyhakî, el-Esmâ ve's-Sifât, 6; İbn Kesir, Tefsîr, II, 269.

(14) Metin Yurdağür, a.g.e., 137.

(15) Ahmed b. Hanbel, Müsned, I, 391; Beyhakî, a.g.e., 6-7; Gazzalî, el-Mak-sâdü'l-Esnâ, 122, Mısır, 1. bsk.

(16) Buhârî, Sahih, İman, 13.

(17) Râzî, Levâmiu'l-Beyyinât Şerhu esmâillahi teâlâ ve's-sifât, s. 50 vd, Mısır, 1354; Beyhakî, a.g.e., 6; İbn Kesir, a.g.e., II, 269.

vazifeler yüklemektedir. Biz hadis-i şerifte Rasulullah tarafından sadece bir rakam verilip Esmâ-i Hüsnâ arasında yer alan isimlerin hadiste teker teker sıralanmadığı görüşünü benimsediğimize göre, ihsâ fiilinin nasıl gerçekleşeceği sorusuna da açıklık getirmek zorundayız :

Allah Rasulünün beyanında ta'dâd edilmemiş olduğunu kabul ettiğimiz yine O'nun ifadesine göre karşılığı Cennet olan Esmâ-i ilâhiyye'nin İhsâ'ı konusunda, müslümanlara düşen birinci görev, bu sadece adedi bildirilmiş, ancak tesbit ve sayımı yapılmamış olan güzel isimlerin nasslardan tesbitini yapmaktır. Bu, ihsâ'nın birinci ve en önemli merhalesidir. Zirâ mücerred ve alelade bir sayma fiilinin bile yapılabilmesi için, sayılacak şeylerin ortada olması gerekli olduğuna göre, ihsâ fiiline konu olacak Esmâ-i Hüsnâ'nın tesbiti, mü'minlerin ifâsına öncelik tanımaları gereken bir görev olmalıdır. Kütüphanelerimizin kelâm ve akâid sahaları ile ilgili fiş ve kataloglarının incelenmesi, bu görevi samimiyetle yapmağa gayret etmiş olan eslâfın bu konudaki çalışmalarının bolluğunu bize gösterecektir. Geçmiş âlimlerimiz bu ulvî görevi değişik metod ve yollarla çok güzel bir şekilde ifâ ettiklerine göre, geriye ihsâ işinin diğer safhaları kalmaktadır.

İhsâ kelimesinin kökünde «sayım» manasının mevcut olduğuna yukarıda değinmiştik. Üzerinde konuşmakta olduğumuz hadis-i şerifte, el-Esmâü'l-Hüsnâ'nın İhsâ'ının kişiye cennet'e girme hakkını kazandıracağı bildirilmektedir. Ancak, keyfiyetsiz, mücerred kuru ve alelade bir sayımın, fâiline cennet'e girmeğe hak kazandıracak mükemmel bir fiil olduğu söylenemez. Bu noktadan hareketle biz, hadis-i şerifte işaret edilen, Allah Teâlâ'ya mahsus güzel isimlerin ihsâ edilişini, bu isimlerin «keyfiyetli bir sayım» ı olarak anlıyoruz.

Değişik lügatlerin ve konu ile alâkalı eserlerin «ihsâ» kelimesine verdikleri manalar üzerinde yapılacak kısa bir inceleme, hadisin bu lafzı etrafında eslâfın yapmış olduğu değerlendirmelere bir göz atış, yukarıda işaret edilen «keyfiyetli sayım» ın nasıl olması gerektiği konusunda bizi aydınlatacaktır. Bu incelemelerden anlıyoruz ki, Peygamberimizin hadislerinde, fâiline Cennet va'dinde bulunduğu ihsâ fiilinin :

a) Esmâ-i ilâhiyye'nin manalarının derinliklerine nüfûz, (18)

b) Bu isimlerin medlüllerini ibretle tefekkür, (19)

c) Böyle nüfûz ve ibret dolu bir tefekkürden sonra imâni, ikân mertebesine ulaştırma (20) gibi önemli hususiyetlere sahip olması gerekmektedir.

Yukarıda üç maddede hülâsa edilen bu özellikler; iki aşamalı bir fiil olan ihsâ'ın, isimleri tesbit aşamasından sonra gelen safhasını, başka bir ifadeyle yapılacak sayım'ın keyfiyetini ifade etmektedir.

İhsâ fiilinin taşınması gerektiğine yukarıda işaret ettiğimiz hususiyetlerine bir de; «bir şeyin değerini anlamak» şeklindeki anlamı (21) ilave edebiliriz. Zira insan, düşünen bir varlıktır. O, düşünme gücü sayesinde Allah'ı bilebilmektedir. Allah'ın isimlerinin manalarının inceliklerini derin bir tefekkürle tetkik (ihsâ) eden insan, nasıl bir yüce Yaratacının eseri olduğunu anlayacak ve sonuçta gerçek imana ulaşacaktır. Bundan sonra geriye insanın olgunluğa ulaşması, kemâllerle bezenmesi, yâni Cennet'i hak etmesi kalmaktadır. İşte ihsâ fiilinin sonucunun cennet oluşu, bu fiilin insana bu kemâlleri sağlması ile alâkalıdır. Nitekim İmam Gazzalî (v. 505/1111) de, insanın kemâl ve saadetini, yani cennet'e namzed bir ferd oluşunu, «kişinin Allah'ın ahlâkı ile ahlâklanmasına ve gücü nisbetinde Allah'ın esmâ ve sıfâtının anlamaları ile mücehhez olmasına» bağlamaktadır (22).

Gazzalî'nin bu açıklamasından sonra tekrar hadisimize dönelim : Rasûlullah (S.A.V.) incelemekte olduğumuz bu hadislerinde, mü'minlere ilk önce bir görev yüklemektedir. Bu, Allah'ın güzel isimlerinin ihsâ'ı vazifesidir. Bu görevi ifâ etmenin karşılığı ise, hadis-i şerife göre Cennettir.

İmdi, Allah'ın isimlerinin anlamlarına nüfûz edemeyen, gücü nisbetinde bu anlamlarla mücehhez olmağa çalışmayan, İslâm'ın

(19) Zebîdî, Tâcü'l-Arûs, X, 91.

(20) İbn Manzûr, Lisânü'l-Arab, XIV, 184. İhsâ lafzının değerlendirilmesi konusunda detaylar için bkz.: Râzî, a.g.e., 56 vd; İbnü'l-Esîr, en-Nihâye, fi garibi'l-Hadis, I, 3996; Râgib el-İsfehânî, el-Müfredât fi garibi'l-Kur'an, 174; Aynî, a.g.e., VI, 467.

(21) Prof. Dr. Hüseyin Atay ve Kardeşleri, Arapça - Türkçe Büyük Lügat, c. I, s. 388, Ankara, 1964-?.

(22) Gazzalî, el-Maksad, 23 vd.

daima teşvik ettiği tefekkür görevine hayatında hiç yer vermeyen, bu derin manalı isimlerin işaret ettiği nimet ve ihsânları görüp şükredemeyen, ikân derecesinde bir imana sahip olabilme gayretinde olmayanların, Hz. Peygamberin hadisindeki emrine ittiba etmekte oldukları ve Cennet'e girmeğe hak kazandıkları nasıl söylenebilir ?

Allah'ın isimlerini ihsâ'ya karar veren insan, bu ilâhî isimlerin anlamlarını kavradıktan, onların değerini iyice bildikten sonra, zikretme yolu ile de bu isimlerin sürekli olarak şuurda hazır bulunmalarını sağlayabilir. Ancak yukarıda sayılan hususiyetlere sahip olmadan yapılan ihsâ ve zikirler bize göre, amacına ve ruhu-na uygun olmadan yapılan faaliyetler cümlesindedir.

Allah'ın güzel isimlerini keyfiyetli bir «ihsâ» dan sonra onları zikretme yolu ile daima şuurunda hazır bulunduran insan, neticede düşüncesini kendi varlığına çevirmeli ve bir karşılaştırmaya gitmelidir. Böylece, karşısında bulunduğu yücelikler önünde, eksikliklerini müşahede edecek olan mü'min ferd, bu eksikliklerini behemahal gidermeğe ve kendisini mükemmelleştirmeye çalışmalıdır. İşte bütün bunlardan sonra o, Cennete namzed bir ferd olmanın mutluluğunu duymağa başlar. Ancak, insan yine de bilmeli ve inanmalıdır ki, Allah'ın esmâ ve sıfâtı, kul için erişilmesi mümkün olmayan değerlerdir. İnsan, onlara ancak yaklaşabilir, aslâ ulaşamaz (23).

B) el-Mukît İsmiinin Düşündürdükleri :

Çalışmamızın buraya kadar olan kısmında, Allah Teâlâ'nın Esmâ-i Hüsnâ adı verilen, Kur'an ve hadislerde mezkûr güzel ve derin manalı birçok isminin bulunduğu, bu isimleri ihsâ'ın ise, bunların manaları üzerinde derin derin tefekkür, ifade ettikleri kendilerine ancak yaklaşılabilecek değerler olduklarını idrâk ile gerçekleşebileceğine işarete çalıştık. Araştırmamızın bundan sonraki bölümünde ise, Cenâb-ı Hakk'ın el-Esmâü'l-Hüsnâ'sından biri olan el-Mukît ismi üzerinde, yukarıdaki anlam çerçevesinde bir ihsâ denemesi sunmağa çalışacağız.

Bilimin, dini iptâl edeceği uydurması ile yetişen nesillere, kıyamete kadar gelecek bütün insanlığa hitab eden mukaddes kita-

(23) Doç. Dr. M. S. Aydın, Gazzali'nin Kurban Nazariyesinde Allah'ın Sıfatlarının Anlam ve Önemi, Ank. Üniv. İlahiyat Fak. Dergisi, C. XII, s. 309, Ank. 1978.

bımızın, hakikatten başka bir şey ihtiva etmediğini, gerçeklerden korkacak bir tarafının bulunmadığını göstermek için, teorileri değil (24), sadece ilmi gerçekleri Kur'an'a arz etmekte büyük fâideler vardır.

Yüce yaratıcının lütf ve ihsânı ile, milyarlarca hücreden müteşekkil bir vücut yapısına sahibiz. Vücudumuzun her organının farklılaşmış hücre yapıları ve bunların da değişik görevleri mevcut. Bütün bu farklı görevlerin yerine getirilebilmesi için hücreleri besleyecek enerjinin temini de şüphesiz ki elzem. Bütün bunlar, çok mükemmel bir nizam içinde, birçok karmaşık sistem ve kanunlar içinde cereyan edip gidiyor. Meselâ : Hücrelere ham maddeyi ve oksijeni götüren dolaşım, kanın organlara, dolayısıyla hücrelere aktaracağı besin maddelerini, glikozu, proteini ve yağları sindiren sindirim, bütün bu işlem ve değişimleri müteakip bunlardan meydana gelecek faydasız yan ürünleri dışarı atacak boşaltım sistemleri gibi mükemmel mekanizmaların düzenli işleyişlerine tanığız.

Bütün bu sistemlerin işleyişlerini, beslenme, gıda alımı ve alınan gıdalarla vücut hücrelerinin yenilenmesi ve vücut hayatiyetinin beslenme zincirine bağlı oluşu gibi gerçekleri bu gün ilmen teferruath bir şekilde biliyoruz. Bu bilgiler esmâ-i hüsnâ'dan biri olan el-Mukît ismini daha iyi kavramamıza, ifade ettiği manaları iyice araştırmamıza, yani tam anlamı ile ihsâ yapmamıza imkân hazırlamaktadır.

Kur'an-ı Kerim'de yalnız bir ayette (25) Allah'ı tavsif eden bu el-Mukît ismi için konumuzla ve tefsirle ilgili kaynaklar daha ziyade : el-Muktedir, eş-Şahid, el-Hafız» gibi karşılıklar vermektedir (26).

Her ne kadar bu ismin geçtiği ayet-i kerimenin muhtevâsı ile bağlantı kurmak güç gözüküyorsa da, bize göre bu isme verilen an-

(24) Kesinleşmemiş ilmi verilerle Kur'an-ı Kerim'i tefsire kalkışmanın, O'nun kevnî icazına zarar vereceği kanaatini paylaşıyoruz. Bu görüş için bkz. Prof. Dr. Hüseyin Atay, Modern İlim ve Kur'an-ı Kerim İlişkisinde Metod, Diyanet Dergisi, c. 18, sayı 5, Ankara, 1979; Doç. Dr. Suâd Yıldırım, Kur'an-ı Kerim ve Kur'an İlimlerine Giriş, s. 213; Prof. Dr. Abdullah Draz, Kur'an'ın Anlaşılmasına Doğru, (Dr. Salih Akdemir'in Girişi) s. XVII, Ankara, 1983.

(25) en-Nisa, 85.

(26) Gazzalî, el-Maksad, 81; Razi, Levami', 200-201; Kurtubî, el-Câmi li ahkâmî'l-Kur'an, c. V, s. 296; Ebû Hayyân, Bahru'l-Muhît, III, 310.

lamların en ilgi çekici olanı, el-Mukit'in arapça kût - gıda, besin kelimesi ile alâkalı bulunduğunu, bu kökten türemiş olduğunu beyan eden manadır (27). Bu ismi bu kök ile alâkalı kabul ettiğimiz takdirde, ona vereceğimiz mana : «Allah, gıdalandırma ve beslenme nimeti ile canlıların hayatlarını idâme ettiren ve onların vücud ve hayatlarını bu yolla muhafaza edendir» şeklinde olacaktır. Böyle bir anlamdan, Allah Teâlâ'nın canlıların bedenlerini muhafaza ve idameyi, beslenme ve gıda alımı kanununa tabi kıldığını anlamak mümkündür.

Kâinâtı, —içinde sosyal bir varlık olan insan da dahil— Allah yaratmıştır. İnanan her insan, Yüce Kitab Kur'an'a bakarak kâinâtı anlamaya çalışmalıdır. Zira, kâinâtı (ve insanı) iyi anlamak için Kur'an-ı Kerim'i iyi anlamak gerekmektedir. Bu iki unsurdan birini iyi anlamamak, ötekini yanlış anlamağa ve ikisi arasında çelişkiler olduğunu zannettirmeğe götürür. Oysa bu iki eser, tek bir Zât'a Yüce Allah'a ait olduğu için, ikisi birbirini anlatır. Nitekim aşağıdaki ayet de bu hakikatı gözler önüne sermektedir :

«Biz onlara hem dış dünyada, hem de kendi nefislerinde varlığımızı belgelerini göstereceğiz. Tâ ki kendileri de, onun hak olduğunu iyice bilecekler. Rabbinin her şeye hakkıyla şahid olması yetmez mi ?» (28).

Yukarıdaki ayet ışığında, insan kendisine baktığında, hayatının idâmesinin pek çok ilâhî kanuna tabi olduğunu görüverecektir. Bu kanunların en önemlilerinden biri de beslenme kanunudur. Bilindiği üzere, büyüme, hayatın sürdürülmesi ve sağlığın korunması için değişik besin guruplarının vücudça alınıp kullanılması olayına «beslenme» denmektedir (29).

İnsan vücudunun çalışır durumda olabilmesi ve bir çift hücreden milyarlarca hücrenin belirli görevleri yapabilecek şekilde oluşması ve büyümesi için besin alımının gerektiği malumdur. Hücreye besin öğelerinin gelmemesi halinde, hücre çalışmasını

(27) Beyhakî, el-Esmâ ve's-Sıfât, 66. Tefsirlerimizde bu ismin bu kökle alâkalı bulunduğu şeklindeki yorumlar daha ziyade son plânda yer almaktadır : Bkz. : Taberî, Camiu'l-Beyân, V, 188, Mısır, 1954; Râzî, Mefatihul-Gayb, X, 208.

(28) Fussilet, 53. Bu ayet etrafındaki değişik açıklamalar için bkz : Prof. Dr. Hüseyin Atay, İbn Sinâ'da Varlık Nazariyesi, s. 165 vd, Ankara, 1983.

(29) Prof. Dr. Halit Keskin, Besin Kimyası, c. I, s. 1, İstanbul, 1981; Prof. Dr. Ayşe Baysal, Beslenme, s. 1, 3. bsk. Ankara, 1980.

durdurur. Şayet hücreye bu öğeler yetersiz gelirse, yetersizlik durumuna göre, büyüme yavaşlar ve zamanla durur. Eğer bu, büyümüş bir vücut ise, yetersizlik derecesine göre vücut, enerji harcamasını kısıtlar ve mevcut depolarını harcayarak zayıflar. Ferd, sürekli besinsiz kalırsa, vücut zorunlu çalışmalarını karşılamak için, kendisinde önceden oluşan yağları ve diğer dokuları harcar ve bunlar bitince de ölür (30).

İnsan vücudu, besinlerimizin bileşiminde bulunan su, protein, yağ, madenler ve diğer öğelerden oluşmaktadır. Yetişkin bir insan vücudunda ortalama % 59 su, % 18 yağ, % 4,3 madenler ve % 7 karbonhidratlar, vitaminler hormonlar ve enzimler gibi öğeler vardır. Bu unsurlar vücutta, hücreler şeklinde örgütlenmiştir. Her hücrede bu öğelerden belli ölçüde bulunur. Hücreler biraraya gelerek belirli görevleri alırlar. Böyle belirli görev yapan hücre topluluğuna doku denmektedir. Dokuların birleşmesi ile de belirli görevleri ifa eden organlar teşekkül eder.

Alınan besinlerin bileşimindeki protein, yağ ve karbonhidratlar bir çok kimyasal değişimden sonra, enerjiye inkılâb eder. Bu enerji, besinlerden alınan bu temel maddelerin vücut hücresi ve dokusuna dönüşümü için kullanılır (31).

Görülüyor ki Cenâb-ı Hak, canlıların bedenlerindeki hücreleri, o canlının aldığı besinlerden oluşacak, yenilenecek ve yaşatacak kabiliyyet ve özellikte yaratmıştır. Böylece Allah Teâlâ, murâdı olan vakte kadar, canlıların bedenlerini bu yolla idâme ettirecektir.

el-Esmâü'l-Hüsnâ konusunda te'lif olunmuş ilk müstakil eserlerden biri olarak anabileceğimiz «Tefsîru'l-Esmâ ve's-Sıfât» adlı eserinde (32) Abdülkahir Bağdâdî (v. 429/1037), bu ismin alâkalı

(30) Prof. Dr. Ayşe Baysal, a.g.e., 8.

(31) Buradaki bilgiler Prof. Dr. Ayşe Baysal'ın anılan eserinin değişik bölümlerinden özetlenmiştir.

(32) Bu eser, Prof. Dr. Zeki Velidi Togan tarafından (bkz.: İ. Ü. Ed. Fak. Tarih Dergisi, s. 1, sh. 67. 1949) İmam Maturidî'ye nisbet edilmişse de, bunun bir yanlışlığı olduğu anlaşılmaktadır. Bkz.: Brocelmann, GAL, sp. I, 667; Doç. Dr. Şerafeddin Gölcük(Abdülkahir Bağdâdî, Atatürk Üniv. İ. İ. Fak. Der. Sayı : 3, sh : 81, Ank, 1979. Kezâ bkz. : Prof. Dr. Yusuf Ziya Yörükan, Kitabı Tefsiri'l-Esmâ-i ve's-Sıfât hakkında A. Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi, I, 1952, s. 104-109, İst. 1952. Eserin yazma bir nüshası, Kayseri Raşid Efendi Kütüphanesinde bulunmaktadır. Biz çalışmamızda bu nüshadan yararlandık.

olduğu kökün ne olduğunun tetkikini yapmakta, el-Mukit'e verilen; el-Muktedir, el-Muktedir, el-Hafiz gibi manaların taallukları itibarıyla fiili veya subutî sıfatlar gurubundan hangisinde müta-laa olunabileceğini tartışmaktadır. Sonuç olarak da, el-Mukit ismi şayet, el-Hafiz şeklinde manalandırılacak olursa ve bu anlamla da : «Kulların, korunmaları gereken her şeyden muhafazaları» kastedilirse, bu isim taalluku itibarı ile, fiili sıfatlar gurubuna dahil olur, demektir (33).

Bağdâdî, bu ifadeleri ile, kendisinden önce, bu ismin ifade ettiği muhafazanın : «gıdalar yolu ile hücrelerin yenilenmesi ve devamlılıklarının sağlanması» manasına geldiğini belirterek (34), bugünkü tıbbın açıklamaları ile tetâbuk halinde olan beyanlarda bulunan Halimî (35) (v. 403/1012) den yararlanmış gözükmektedir.

Kur'ân-ı Kerim'de bazı gıda maddelerinin adı zikredilmiş, fakat geniş ve tafsilâtlı bir biçimde bu maddelerin özelliklerine yer verilmemiştir. Zaten böyle geniş ve tafsilâtlı bir tasnif, onun icâzına ters düşerdi. Kur'an'da zikri geçen besin maddeleri için; «bunlar, beslenmenin temel öğeleridir» hükmünü vermek yanlış sayılmaz, Zirâ, proteinli besinlerden et (36), balık (37) ve süt (38) ü zikreden Kur'an, karbonhidrât gurubundan buğday, (39), soğan, sarımsak, mercimek (40), hurma ve üzüm (41) gibi bitki, sebze ve meyveleri anmakta, yağ gurubundan da nebâtî sıvı yağlara işaret ederek (42) temel besin guruplarına temas etmiş olmaktadır. Öte yandan Yüce Kitabımız, bütün bu faydalı besinlerin insanın emrine amâde kılınışı ve ona nasıl ulaştırıldığı konularında açık beyanları muhtevirdir : (43)

- (33) Bağdâdî, Tefsiru'l-Esmâ ve's-Sifât, vr. : 204 b, Kayseri, Râşid Efendi Kütüphanesi, No : 497.
- (34) İmam Beyhakî (v. 458/1066) bu görüşü ,el-Esmâ ve's-Sifât adlı eserinde Halimî'ye atfen vermektedir. Bkz. : A.g.e., s. 66.
- (35) Bu zâtın tam künyesi, Hüseyin b. Hasan b. Muhammed b. Halim el-Buhârî el-Cürcânî'dir. Bkz. : Zirikî, el-A'lâm, II, 253.
- (36) el-Bakara, 57, Hud, 69.
- (37) el-Kehf, 61, Fâtır, 12
- (38) en-Nahl, 66, Yâsîn, 73.
- (39) el-En'âm, 99
- (40) el-Bakara, 61
- (41) en-Nahl, 67.
- (42) el-Mü'minûn, 20
- (43) Meâlleri sunulacak bu ayetler, Fahreddin Râzî, (v. 606/1210)'nin konumuzla alâkalı eserinde el-Mukit'e verdiği : «Mahlûkâtının gıdalarının kendilerine ulaştırılmasını mütekeffil Zât» şeklindeki anlamı hatırlatmaktadır. Bu mana için bkz. : Râzî, Levamî', s. 201.

«Ölü toprağı canlandırmamız onlar için bir delildir. Onu dirilttik ve ondan taneler çıkardık da ondan yiyiyorlar» (44).

Hayatın toprak vasıtasıyla bitkilere ve oradan da bize, yani hayatımıza yansıdığını beyan eden bu ayet, konu ile ilgili müsbet ilimler açısından fevkalade önemi hâizdir. Bütün hayatların kaynağı el-Hayyu'l-Kayyûm olan Allah'ın, toprağı canlılık vermesi, sıradan bir olay değildir. Bu hadise, hayat ve idamesi dediğimiz olaylar zincirinin —ki beslenme faaliyeti de bu zincirin halkalarından biridir— topraktan başladığını göstermektedir. Ayet-i kerime geçen «taneler» bir yandan bitkilerin tohumlarını ifade ettiği gibi, diğer yandan da komple canlı hücre maddelerini ifade etmektedir. Böylece ayette mezkûr habbe (tane) teriminin, hayatın tüm temel maddelerini temsil ettiğini söyleyebiliriz (45).

Canlılık zincirinin, toprak aracılığı ile bütün canlılara intikalinde önemli payı olan suyun rolü de, aşağıdaki ayette açıkça gösterilmiştir :

«İnkâr edenler görmediler mi ki, göklerle yer bitişik idi. Biz onları ayırdık ve canlı her şeyi sudan meydana getirdik ? Halâ inanmıyorlar mı ?» (46).

Bu ayet-i kerimeden, her canlı varlığın temel maddesi itibarıyla su ile meydana getirildiğı manası çıktığı kadar, her canlı varlığın kaynağında suyun bulunduğu manası da çıkmaktadır. Mümkün olan bu her iki anlam da günümüz ilmi verilerine tam tamına uygundur. Hayat sudan kaynaklandığı gibi, canlı her hücrenin temel unsuru da sudur (47).

Malum olduğu üzere, hayatımızın idamesinde önemli görevleri olan besinlerimizin büyük bir bölümünü bitkiler âleminden temin etmekteyiz. Yüce Kitabımız Kur'an-ı Kerim'de bitkilerin yetişmesine vesile olan yağmur ve rüzgârın faydalı niteliklerinin sayıldığı ve bu konudaki ilâhî ihsanların insanlara hatırlatıldığı pek çok ayet mevcuttur (48).

(44) Yasin, 23.

(45) Dr. Haluk Nurbâki, Kur'an-ı Kerim'den ayetler ve İlmî Gerçekler, I, 93, Ankara, 1983 2. bsk. Diyanet Vakfı yayını.

(46) el-Enbiyâ, 30.

(47) Maurice Bucaille, Kitabı Mukaddes, Kur'an ve Bilim (Çev. Doç. Dr. Suad Yıldırım), s. 276, İzmir, 1981.

(48) Rüzgâr ve faydeleri için bkz. : el-Hicr, 22. Bu ayetin izâhı için bkz. : El-malîh, IV, 3053. Yağmur konusunda şu ayetlere bkz. : el-En'âm, 99; en-Nahl, 10 - 11; Ta-Hâ, 53; el-Hacc, 5; Lokman, 10; Kaf, 9 - 11.

İnsan ve hayvanların birinci derecede tüketim maddesi ve önemli enerji kaynağını, karbonhidratlar dediğimiz besin gurubu teşkil etmektedir. Bu besin gurubundan olan bal, Kur'an'da, aynı sure içinde başka bir önemli besin olan süt'le birlikte anılmaktadır. Kur'an'ın ismini balarısından alan, en-Nahl suresinde sütle birlikte balın, birbirini takip eden ayetlerde zikredilmesi, bu iki temel ve harika besin maddesinin akıl almaz sırlarının insanlığına duyurulması, kendilerinin ne gibi nimetlere muhatap olduklarının onlara hatırlatılması anlamını taşımaktadır. Bahsi geçen ayet-i kerimelerin meâlleri şöyledir :

«Muhakkak ki süt veren hayvanlarda da sizin düşünmeniz gereken hususlar vardır. Onların bedenlerinin içinde bulunan ve barsak muhteviyâtı ile kan arasındaki birleşmeden çıkan ve onu, içenler için içimi kolay olan saf bir sütü, Biz, size içecek olarak veriyoruz» (49).

«Rabbin balarısına : «Dağlarda, ağaçlarda ve insanlarca hazırlanmış kovanlarda kendine yuva edin, sonra her çeşit üründen ye, sonra da Rabbinin işleme için gösterdiği yollardan yürü» diye öğretti.

O arıların karınlarından insanlara şifa olan çeşitli renklerde bal çıkar. Doğrusu bunda tefekkür edecek bir kavim için bir çok ibretler vardır» (50).

Örnek olarak sunduğumuz bu ayetlerden de anlıyoruz ki Kur'an, organizmanın beslenmesini sağlayan temel maddeleri çeşitli vesilelerle zikretmiştir. Böylece, bu besinlerin insan ve canlıların hayatîyetlerini sürdürmelerinde icrâ ettikleri fonksiyonlar zihinlere yerleştirilmiş, bunların görev ve önemleri üzerinde ibretle düşünmenin, bunlarla ilgili ilimlerde derinleşmenin lüzumu vurgulanmıştır. Bu ayetlerin bize yüklediği bir başka asli görev de, bu özlü ifadelerin ardındaki gerçekleri bulup çıkarabilecek kabiliyetli nesiller yetiştirmektir.

Üzerinde bir ihsâ denemesi yapmağa çalıştığımız, esmâ-i hüsnâ'dan olan el-Mukîf isminin; hem «gıdalandıran» hem de «beslenme yolu ile canlıların hayatîyetlerini muhafaza eden» anlamı-

(49) en-Nahl, 66. Bu ayet etrafındaki meâl tartışmaları için bkz. : M. Bucaille, a.g.e., 289.

(50) en-Nahl, 68 -69.

na geldiğine yukarıda işaret etmiştik. Cenâb-ı Hakkın bu isminin, böyle bir anlam ifade etmekte olduğunu, insan bünyesine besinler yolu ile alınan demirin, vücutta paslanmasının nasıl önlendiği sorusunun cevabında da bulmak mümkün gözükmemektedir :

Tüm canlı türlerinin demire gereksinim duydukları ilmî bir gerçektir. Ancak besinlerimiz yolu ile vücudumuza giren demir, hücre düzeyinde, mühendislerin ve denizcilerin de karşı karşıya oldukları bir sorunu ortaya çıkarır. Bu problem, demirin oksidasyonu, diğer bir tabirle demirin paslanması olayıdır.

Hayret verici ve ibret dolu bir olaydır ki, vücutta alınan demirin paslanması, canlıları gıdalandırma yolu ile muhafaza eden el-Mukît ismi ile müsemmâ zât tarafından vaz'edilen; her tip hücrenin, vücudun her organının, kendi özel cins proteinini yapması (51) kanunu ile önlenmektedir. Bu kanuna göre, insan bünyesine alınan demir, karaciğerde «ferritin» «52» adı ile özel bir protein olarak depolanmaktadır. Bu özel protein, ince barsaklarda bulunan «apoferritin» adı verilen proteinin demirle birleşmesinden teşekkül etmekte, insan vücuduna alınan demirin kana geçişi ferritinin ince barsaklarda emilimi suretiyle olmaktadır (53).

İşte el-Mukît olan Cenâb-ı Hakk'ın ihsânı olan, bu anti - korozif protein ferritin olmasaydı, böbreklerimiz pasla tıkanması işten bile değildi (54).

Görülüyor ki, organizmanın beslenmesini sağlayan bütün temel besin öğeleri el-Mukît isminin sahibi olan Cenâb-ı Hak tarafından, bütün canlılara ve insanlara ihsân edilmekte, bu temel maddelerin ağızdan barsak sonuna kadar süren sindirim kanalındaki seyahatleri esnasında meydana gelen bütün kimyasal dönüşüm ve sonuçlarda, el-Mukît isminin sahibinin koyduğu nice akıl almaz beslenme ve hayatı idame kanunları cereyan etmektedir.

(51) Prof. Dr. Halit Keskin, Besin Kimyası, c. I, s. 8.

(52) «Ferritin» için bkz. : Meydan Larousse, c. IV, 613.

(53) Prof. Dr. Ayşe Baysal, Beslenme, s. 108; William F. Ganong, Tıbbî Fizyoloji,

(54) Bilim - Teknik Dergisi, Sayı : 195, Şubat, 1984, Tubitak Yayını.